

ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/1–4

БЕОГРАД
2007

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVIII

Св. 1–4 (2007)

САДРЖАЈ

Два наша јубилеја (СРЕТО ТАНАСИЋ)	1
Ч л а н ц и	
Актуелни увиди у „врсте речи“ (МИЛКА ИВИЋ)	5
О односима између придева и прилога (МИЛКА ИВИЋ)	9
Из проблематике реченица с везницима <i>кад</i> , <i>док</i> и <i>чим</i> (СРЕТО ТАНАСИЋ)	15
Џус, ђус и дјус (МИЛАН ШИПКА)	27
О неким изразима са лексемом <i>глас</i> у српском језику (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	35
Семантичко-деривациона анализа броја <i>пед</i> (ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК — НАТАША ВУЛОВИЋ)	43
Два незабележена грецизма у старосрпском језику (глаголи <i>гарейсаџи</i> и <i>уџаксаџи</i>) (ВЛАДИМИР ПОЛОМАЦ)	65
П р и л о з и	
Бараба — један европски дијалектизам (ЛУКА БРЕНЕСЕЛОВИЋ)	71
П р и к а з и	
Шеста књига <i>Лингвистичких огледа</i> Милке Ивић (СРЕТО ТАНАСИЋ)	107
Седамнаеста књига Академијиног Речника (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	111
Иван Клајн — Милан Шипка, <i>Сџрани изрази и изреке</i> (ПРЕДРАГ ПИПЕР)	114
Речници Ђорђа Оташевића (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	120
Славко Вукомановић, <i>Српски језик и његов развој</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	126
Јелица Јокановић-Михајлов, <i>Акцента и интонација говора на радију и телевизији</i> (ДИНА ТОМИЋ)	129
Радивоје Жугић, <i>Језик медија. Огледи о језику и телевизији</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	133
Kirsten Malmkjar (editor) at al., <i>The linguistics encyclopedia, second edition</i> (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	136
I n m e m o r i a m	
Богдан Л. Дабић (1935–2007) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	143

Kirsten Malmkjær (editor) et al.: THE LINGUISTICS
ENCYCLOPEDIA, SECOND EDITION. Great Britain,
USA and Canada, 2004, Routledge (xv-xli + 643)

У времену у коме и велики и мали издавачи, убрзаним издавањем публикација енциклопедијског карактера из разнородних хуманистичких дисциплина, потврђују растућу читалачку глад за овом врстом штива, појава једне лингвистичке енциклопедије у свету и даље се сматра значајним датумом. Разлог је једноставан: добро написане, и стога радо читане енциклопедије опште лингвистике, које не само да пружају широк и потпун опсег сазнања о језичким проучавањима и њиховим научним дисциплинама већ и својом историјском и културолошком перспективом наглашавају сталну потребу за развојем језичке културе, пружајући при том свеже приказе актуелних проблема језика и лингвистике, готово да се могу набројати на прсте једне руке. На српски језик преведена је једнотомна *Кембричка енциклопедија језика* познатог британског лингвисте Дејвида Кристала (што, нажалост, није учињено са његовом *Енциклопедијом енглеског језика*, делом новијег датума, која је по захвату у материју ужа, али и дубља од *Кембричке енциклопедије*). Уколико изузмемо лингвистичке речнике; први том енциклопедијског лексикона *Мозаик знања* под називом *Српскохрватски језик* из 1972; књига Бертила Малмберга *Модерна лингвистика* из 1979. и *Енциклопедијски речник наука о језику (1-2)* Освалда Дикроа и Цветана Годорова из 1972. године (преведен 1987), уз *Кембричку енциклопедију* готово да исцрпљују попис преко потребних енциклопедијских извора општелингвистичких знања, доступних нашем читаоцу.

Са друге стране, као резултат континуираног заједничког научног и преводилачког рада универзитетских професора из различитих области лингвистике и језичких стручњака ангажованих на великим лингвистичким пројектима у оквиру језичких института, у последње две деценије у Европи настају чак три светски познате лингвистичке енциклопедије, које се непрестано редигују и допуњавају, остајући тиме на самом врху научне актуелности. То су: велика десетотомна оксфордска *Енциклопедија језика и лингвистике* (гл. ур. Р. Е. Ашер и М. В. Симпсон); врло добра четворотомна оксфордска *Међународна лингвистика енциклопедија* (ур. Вилијам Фроли); и једнотомна, овде приказана *Лин-*

гвистичка енциклопедија, чији је уредник г-ђа Кирстен Малмкјер, предавач и директор Центра за језичка истраживања и превођење на Универзитету Мидлсекс у Британији.

Највише простора у *Енциклопедији* посвећено је областима фонетике (са фонологијом) и семантике, на шта је пре свега утицала стратегија лингвистичких истраживања на научним пројектима институција у којима се аутори ове књиге налазе. Све одреднице *Лингвистичке енциклопедије* поседују систематски изложену историју одређене научне области или проблема, таксономију основних праваца његовог истраживања и типологију његовог научног промишљања, при чему се за основна начела у излагању свих аутора узимају јасност, једноставност и богатство информација, од оне врсте коју доноси само дубок теоријски и практични увид у област у којој поменути аутор важи као стручњак. Сваки чланак, такође, у додатку садржи и списак најрелевантније литературе у вези са изложеним питањем или облашћу, док је шири списак библиографије (који, између осталог, детаљно резимира последњих тридесет година научне мисли у европској лингвистици) дат на крају *Енциклопедије*, заједно са веома исцрпним индексом лингвистичких појмова и аутора (стр. 567–619 и 621–643). Стога *Лингвистичка енциклопедија*, опширношћу излагања заступљеном у својим одредницама, премашује границе сопствене намене, која је, према речима њеног уредника, „пружање само онолико информација колико је довољно да би се схватило оно основно о датој теми, и одлучило да ли се жели ићи даље или не“ („Предговор“, стр. xi).

Општи преглед садржаја *Лингвистичке енциклопедије* открива добро одмерен однос обима књиге и тема које су у њој заступљене. Замишљену као богат извор података о кључним појмовима у савременој лингвистици, *Лингвистичку енциклопедију* сачињавају 73 обима енциклопедијска уноса, који за циљ имају генезу широког система знања из различитих научних области. Ипак, од свих чланака настојали смо да представимо оне чији се садржај може показати нарочито корисним у савременим лингвистичким истраживањима српског језика.

„Увод“ у *Лингвистичку енциклопедију* представља сажет преглед основних праваца у лингвистици од њених почетака до данашњих дана. Ослањајући се на појаву *традиције лингвистичких истраживања* као кључну тачку њене научне генезе, аутор „Увода“ Тони Хоует (Tony Howatt) смешта изворе лингвистичке науке у први миленијум пре Христа, где напоредо стоје две велике традиције лингвистичких проучавања, које кулминирају Панинијевом граматиком санскрта у Индији, и израдом *Грамаишке шеке* Дионизија Трачанина у Грчкој. Помињући кључне тачке историјског развоја савремене лингвистике (нормативизам латинске граматике, строго лингвистичко усмерење проучавалаца санскрта, Линеов приступ класификацији врста, модел геолошког разврставања минерала према историјским подацима, Дарвиново *Порекло врста*, младограматичарску школу итд.), Хоует прелази на хронолошки уређену листу од 33 догађаја који институционализују модерну лингвистику 20. века: почев од Сосирове треће (и последње) серије

предавања у Женеви (1911), преко оснивања Прашког серкла (1926) и *Темеља језика* Јакобсона и Халеа (1956), па до *Минималистичког програма* Ноама Чомског (1995). Аутор ове догађаје групује у три фазе: 1. *Устои модерне лингвистике* (1911–1933), 2. *Прелазни период у лингвистици* (1925–1960) и 3. *Развој и гранање лингвистике* (од 1960. до данас). Дајући сажет преглед сваке од ових фаза посебно за европску и америчку лингвистику (отуда и непоклапање у датумима), Хоует посебну пажњу посвећује трећем периоду, који, почев од структурализма па до генеративизма и функционализма, тежи томе да, путем заједничких циљева истраживања (опис свих знаних језика и њихове историје; утврђивање универзалних законитости које делују у свим језицима и њихова формулација у виду закона; омеђавање и дефинисање саме лингвистике као науке), обједини лингвистичку праксу с обе стране Атлантика.

У одредници „Животиње и језик“, која говори о односу људског језика и других (животињских) комуникацијских система, К. Малмкјер полази од 16 дистинктивних обележја језика као посебног лингвистичког ентитета, које је у науци установио Чарлс Хокет (Charles Hockett, 1960). Ова обележја, истиче ауторка, маркирају језик на свим лингвистичким нивоима: од фонолошких (језик као вокално-аудитивни канал; језик као звучна трансмисија и директна рецепција; језик као потпуни фидбек — говорник чује оно што сам говори); преко семантичких (дуалност уланчавања — сваки језик поседује образац минималних јединица без значења, које се уланчавају у јединице са значењем; измененост језика у времену и простору и могућност лагања; отвореност старих семантичких образаца за нова значења — нпр., речи *јисач* у рачунарском жаргону), симболичких (језик није иконички систем, језик је дисконтинуалан) и социалингвистичких (језик се учи, а не наслеђује). К. Малмкјер затим пореди људски језик, који поседује *сва* побројана обележја, са „језиком“ разних животињских врста, који поседује *само нека* од њих, детаљно утврђујући границу између *језика и система сигнала у заједници јединки исте врсте*. Анализирајући углавном неуспешне покушаје да се језику (знакова) науче примати попут шимпанзи, ауторка скреће пажњу на кључни појам *синтаксичког обрасца*, на основу којег се одвија трансформација менталне способности јединке у његов језички израз. Стога би степен језичке способности животињских врста, резимира К. Малмкјер, требало одређивати њиховом способношћу да произведу синтаксичке структуре.

Фонетским и фонолошким истраживањима посвећена је у *Лингвистичкој енциклопедији* нарочита пажња и сразмерна количина простора. Питањима фонетике, на врло прегледан начин, баве се следеће одреднице: „Акустичка фонетика“ (посебну вредност чланка представљају шеме фреквенције гласова и спектрограмски снимци); „Артикулациона фонетика“ (детаљан преглед говорних органа, подела гласова према учешћу говорних органа у њиховом формирању); „Аудитивна фонетика“ (приказ слушних органа и њихових механизма који учествују у перцепцији говора, као и опис неурофизичких теорија рецепције звука на релацији слушни нерв — синапсе — аудитивни кортекс); као и „Међународни фонетски алфабет“ (издање из 1996). Питањима

фонологије, посматраним по различитим осам развитка практичних и теоријских метода изучавања ове области, баве се следеће одреднице: „Функционална фонологија“ (чланак је посвећен здруженим резултатима Прашке школе и Мартинеовог приступа овој области, и бави се како детаљним нијансирањем функција фонема у континуираном говору, тако и таксономијом њихових међусобних односа); „Генеративна фонологија“ (која прати развој фонолошке праксе у генеративизму почев од *Гласовних образаца енглеског језика* Чомског и Халеа (1968), преко нелинеарне фонологије (1980), па све до теорије оптималности (1990); „Фонемика“ (под овим насловом крије се излагање о сложенем гранању фонолошких метода и теорија постблумфилдовске школе, попут проблема значења у фонолошкој анализи) и „Прозодијска фонологија“ (која се бави врстама прозодије у језичком систему и видовима међузависности језичке структуре и језичког система, израженим кроз принципе функционисања прозодијских јединица у језичкој структури). Посматрани као једна целина, чланци о фонетици и фонологији у *Лингвистичкој енциклопедији* сачињавају веома широку базу знања из ове области, и стога нас не би ни зачуило ни њихово скоро појављивање у засебним корицама.

Обједињена флективна и деривациона перспектива морфолошких истраживања у савременој лингвистици заступљена је у чланку под насловом „Морфологија“, аутора Мајкла Мек Картија и Терезе Пароди (Michael J. McCarthy, Teresa Parodi). Полазећи од места које морфологија у 19. и 20. веку заузима у изучавањима језичке структуре, аутори прелазе на опсежну студију о граничним подручјима значења морфемских јединица и њиховог односа према семантичкој структури лексема у флексији и деривацији. Већина лингвиста, тврде они, слажу се у томе да морфологија представља студију о значењским елементима речи, али се не слажу и у питању приступа *функцијама* које ови значењски елементи имају у језику. Док један приступ подразумева посматрање улоге морфема у синтаксичким структурама, други приступ се фокусира на реч као централну јединицу морфологије. Окрећући се основном питању морфологије, утврђивању значења у морфемима (коју је Блумфилд, 1926. године, дефинисао као „најмању поновљиву значењску форму која се јавља у језику, и која се не може разлагати на мање поновљиве значењске форме“), Мек Карти и Пародијева указују на озбиљне недостатке овог приступа, садржане у неједнаком семантичком статусу префикса и суфикса у језику. Одричући самим тим семантичку доминацију афиксалних морфема над кореном у изведеним речима, аутори наводе примере различитих значења код речи које припадају различитим семантичким класама, а изведене су истим префиксом (нпр.: *dis-* у *disarrange*, *discuss*, *dismay* и *disclose*); или суфиксом (нпр.: *-er* у *leader* и *recorder*). Ови примери у први план истичу „покушај да се у речи повежу форма и значење, који морфолози никада нису разрешили до краја“.

Стога се Мек Карти и Пародијева окрећу Болинцеровом приступу проблему значења у морфологији. Са једне стране, Болинцер тврди да, у морфосемантичкој анализи, морфологију не треба одвајати од етимологије, која једина пружа увид у процес формирања значења из-

ведених речи, што значи да свака индивидуална изведена реч представља засебан проблем. Са друге стране, он актуелним проблемима творбе и њене семантике у савременом језику приступа са тезом да продуктивне морфеме треба посматрати чисто прагматички, као елементе које већина говорника може препознати као морфеме; или као најмање јединице које ступају у *нове комбинације* са речима (1965). Такође, при формалној идентификацији морфеме треба водити рачуна о њеним *аломорфима*, који спадају у исти творбени тип; о *нуљим морфемама*, чије постојање на функционалном плану бројни лингвисти често оспоравају; као и о разликама између *слободних, везаних, лексичких и грамајичких* морфема. У делу чланка посвећеном анализи деривације у савременом језику, прави се разлика између *немаркираног (основног)* и *маркираног (изведеног)* облика речи. За разлику од флективних наставака, нови деривациони афикси јављају се у језику од времена до времена, тако што говорници користе елементе речи које нису успостављене као афикси на начин који их приближава успостављеним изведеницама (уп. нпр.: *алкохолничар* — *радохолничар*).

У одредници под насловом „Корпус“, аутор Џефри Лич скреће пажњу на утицај који је оријентација на скупљање мноштва података у научном истраживању имала у савременој лингвистици. Отварајући свој чланак историјском перспективом корпуса у контексту настанка његове данашње верзије, Лич спомиње значај америчких лингвиста, пре свих Ф. Боаса, у заснивању праксе скупљања и презентације сирове језичке грађе. Од Боаса, који корпус користи као *вредан практични алат*, па до Блумфилда, за којег корпус представља *sine qua non* сваког научног описа језика, пут није био дуг. Истовремено, Лич бележи померања и у доминантним принципима његовог формирања: од затвореног корпуса изумрлих језика према отвореном (али и нужно ограниченом) корпусу живих језика, и од писане форме језика према његовој усменој форми.

Ограничења савременог корпуса, централну тему овог чланка, Лич представља у позитивном и негативном смислу. Позитивне стране ових ограничења везане су за шест аргумената усмерених против тезе Н. Чомског о одбацавању валидности корпусних података у савременој лингвистичкој пракси. Прво, Лич наглашава неопходност споја истраживачеве интуиције и прикупљене грађе у процесу представљања језика: током обраде језичких проблема, сам корпус без истраживача никада није довољан. Друго, на примеру конкретног корпуса, Лич показује да не постоји таква ствар као што је сувишак језичких информација. Наиме, позната је чињеница да је корпусна лингвистика енглеског језика највише развијена у оним лингвистичким центрима где енглески језик није матерњи (Белгија, Холандија, Норвешка, Шведска). То у основи значи да они који уче енглески језик као страни у своје корпусе уносе и оне информације које корисници енглеског језика као матерњег сматрају за редувантне и ирелевантне, те су корпуси првих далеко богатији језичким информацијама. Овај Личов аргумент поништава ослањање генеративиста на компетенцију говорника који се енглеским језиком служе као матерњим, али донекле и умањује вредност оних корпуса чија функција није примарно едукативна. Другим речи-

ма, доминација менталних процеса *учења језика* над процесима *примене научног* у опозицији је према гледишту Чомског о овом питању, што чини основу трећег Личовог аргумента. Четврто, Лич одбацује идеју о „идеалном језику“ од које се обично полази у примени корпусног материјала: доказано је да ниједан корпус не одражава целину језика, будући да сваки од њих јасно показује дистинктивна обележја различитих функционалних стилова. Пето, и у складу са четвртим, студирање корпуса скреће пажњу на склоност његових истраживача ка генерализовању добијених резултата, односно потребу ослањања на *ипохијипе* у језичким истраживањима. И шесто, Лич одриче постојање потребе за стилистичким критеријумима у избору грађе која ће ући у корпус, будући да студије о овом питању указују на то да ширина изабране грађе, а не њен квалитет, играју пресудну улогу при практичној употреби самога корпуса.

Дотичући тиме његов највећи недостатак, потенцијалну ограниченост корпуса, аутор даје сугестију да корпуси који се прикупљају морају бити што разноврснији по грађи, те да изворе нипошто не треба одабирати према принципима естетике или уравнотежености функционалних стилова у њему. Лич даље напомиње како корпуси обавезно морају бити анотирани граматичким и синтаксичким подацима (енгл. *tagging*). Овако формиран корпуси, тврди аутор, имају широку палету примене: од лексикографије, преко практичног учења језика и његовог превођења, па све до машинског процесуирања говора.

Роберту Илсону (Robert F. Ison), једном од уредника познатог оксфордског часописа *The Journal of Lexicography*, пало је у део да, у одредници под називом „Лексикографија“, сумира главнину знања о овој лингвистичкој дисциплини. Полазећи од основне дефиниције лексикографског речника (термин је ауторов) као књиге која пружа *лексички релевантне информације* (изговор и значење) *о лексички релеванћиним јединицама* (речима), Илсон наставља своје излагање у одељцима о могућим организацијама макроструктуре описних речника, тј. о питању шта све чини леву страну речника. Поменуто питање обухвата проблеме фразеологије, полисемије и хомонимије, акронимије, деривационе морфологије и сл., које аутор детаљно разматра. Даље, у одељку о лексички релеванћним информацијама које можемо наћи на десној страни описних речника, аутор даје опис методологије израде десет врста информација који се данас срећу у њима, попут, нпр., *аналогских* (података о лексичком пољу чији је саставни део дата одредница); *дијасистемских* (података о томе припада ли дата одредница језгру или периферији језичке употребе), и других. На крају, Илсон разматра и седам најчешће коришћених техника речничког описа, који у себи садрже елементе употребе, значења и референције описиваних лексичких јединица: почев од *ексћанзије садржаја* (нпр., када се одредница „ИРА“ дефинише као „Ирска републиканска армија“), преко експликације типова лексикографских дефиниција (*синонимске, аналићичке, формулишуће, фолк дефиниције*), па све до специфичних семантићких проблема *преводног дефинисања* речничке одреднице.

И да закључимо. *Лингвистичка енциклопедија*, чијих смо неколико одредница овде приказали, представља, пре свега, веома значајну помоћ: како у току стицања, тако и у процесу проширивања општег знања из многобројних области лингвистичке науке. То, несумњиво, ову књигу сврстава у ред оних публикација које ћемо, надамо се, све чешће виђати на полицама лингвистичких библиотека.

Ненад Ивановић